

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

בנק מזרחי-טפחות סניף 669 חשבון 143564

גליון 215 ינואר 2025 טבת תשפ"ה

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

דיווח על הנעשה באתר ההנצחה פלשוב

לסיכום שנת 2024 התקבל דיווח על התקדמות הפעולות באתר ההנצחה בפלשוב. השנה פרסם המוזיאון שלושה כותרים: שנתון המוזיאון הכולל מחקרים על ההיסטוריה והזיכרון של המחנה, ספר בית הקברות של החיים והמתים במחנה לפי עדויות אסירים וכן ספר על אסירי תשעה מחנות. בנוסף, במהלך כל השנה התקיימו פעילויות חינוכיות, סיורים מודרכים, סדנאות והרצאות, וכן מפגשים מקוונים.

ב-15 במרץ 2024 נפתח למבקרים האזור המתחדש של המחנה לשעבר. בשטחי המחנה לשעבר נפתחה תערוכת חוצות חדשה ובה סימון של האתרים המרכזיים שהיו במחנה, כולל תמונות מתקופת קיום המחנה. בנוסף, הדרכים והשבילים סומנו וכן סומנה כיכר המפקד ושטחי שני בתי העלמין היהודיים שהיו במקום וגבולות המחנה סומנו באופן חלקי באמצעות 23 עמודים.

במחצית השנייה של השנה החלו עבודות בניין המוזיאון המרכזי, כפי שאפשר לראות בתמונה.

קוראים יקרים,

שנת 2025 החלה ואנו מבקשים לשלם את דמי החבר השנתיים בסך 200 ש"ח;

המשך הפעילות השוטפת של הארגון תלוי בתשלום דמי חבר ובתרומות שלכם.

דמי חבר ותרומות נא להפקיד בחשבון החדש של ארגון יוצאי קרקוב בישראל בבנק מזרחי-טפחות

(בנק 20) סניף 669 חשבון 143564

היו היה פעם...

את הגימנסיה העברית בקרקוב, מהמפוארים שבין המוסדות היהודיים בפולין, יסד **שלמה לזר**, בעל מלאכה מייצר תיקים ומזוודות. ליצני קרקוב אמרו עליו כי יזם את הקמת בית הספר כדי לזכות בחוג לקוחות בין התלמידים הזקוקים לתיקים.

###

תלמידי בית הספר התיכון **"תכמוני"**, שלא היה לו היתר ממשלתי לבחון את תלמידיו בבחינות הבגרות, נאלצו לעבור בכיתה השביעית לגימנסיה העברית, שלה היה ההיתר הממשלתי הנדרש.

###

זיגמונט סיני אלכסנדרוביץ', הנדיב הקרקובאי, התפלל בבית המדרש "המגלה עמוקות" (ביידיש: אויפן בערגל) שבקירבת בית הכנסת "הישן". אלכסנדרוביץ' שימש בבית הכנסת כגבאי לצד אהרון בוסק (אביהם של מאיר, יוסף ולושה) ושני הגבאים שיתפו פעולה בגיוס תרומות לצורכי הקהל ובית הכנסת. בין השניים היה הסכם בלתי כתוב שעל כל זלוטי שבוסק יתרום - אלכסנדרוביץ' יתרום שני זלוטי.

###

ויקטור טראובמן בנם של שיעיה ושרה, נולד בקרקוב בשנת 1900, העיד כי בהיות בגטו קרקוב הוא הכין בסתר מפתחות לשערי היציאה מהגטו. בנוסף הוא הסתיר בעלית גג של בית ריק 12 אקדחים, והשיג אבק שריפה באמצעותו הצית את צריפי האיחסון של מכוונות ומכשירים של חברת טולט. עוד הוא הוסיף כי בדצמבר 1942 נשלח למחנה העבודה פלשוב, שם התחבר למחתרת, ייצר רימונים וגנב אקדחים. את הנשק החביאו בבונקר שבנו מתחת למשרד הבינוי הגרמני.

###

אתר האינטרנט של הארגון כולל מידע רב על החיים היהודיים בקרקוב שלפני המלחמה, כולל על קרקוב הכבושה, אישים, זכרונות, ספרים, מוסדות וארגונים, מאגרי מידע, כל הבטאוניס שראו אור בארגון ועוד ועוד.

כתובת האתר: Cracow.org.il

עטיפת יומנה של אניה אפשטיין

יומן המלחמה של אנה אפשטיין

ד"ר מאיה מלצר-גבע, נכדתה של אנה אפשטיין, חקרה את היומן של סבתה ובעקבותיו כתבה כך:

"הוריה של אמי, ינינה (ללה) מלצר היו אנה (אניה) אפשטיין לבית רובינשטיין, נולדה בשנת 1894 בלבוב, וד"ר מאוריצי אפשטיין, שנולד בקרקוב בשנת 1883. הוא סיים לימודי רפואה באוניברסיטה היגלונית ועבד מספר שנים בקליניקה הכירורגית באוניברסיטה. המשפחה גרה ברחוב בשטובה 15.

במהלך מלחמת העולם השנייה כתבה סבתי, אניה, יומן מתוארך, בפולנית. כתיבת היומן החלה בסוף אוגוסט 1939, כשהיא ואמי ברחו מזרחה ללבוב, שם גרה אמה של אניה. באפריל 1940 הן נאסרו והוגלו למחנות עבודה בקזחסטן. הן הצליחו להגיע לטהרן באוגוסט 1942 ולבסוף לירושלים, שם היומן מסתיים ב-1945. עד סוף המלחמה לא ידעה אניה שבעלה, שגוייס בתחילת המלחמה לצבא הפולני כקצין רפואה, נרצח יחד עם קציני צבא פולניים רבים בטבח ביער קאטין,

שקע בחורבות וכל הזכרונות שניסיתי להחביא עמוק בליבי קמו לתחיה וגרמו לחיי להיות עוד יותר אומללים". במהלך כל היומן אניה תיארה את כמיהתה לקרקוב, שהיוותה עבורה בית, חיים נורמליים, נוחים ויציבים, סביבה שניתן לסמוך עליה, תרבות מוכרת. לשם היתה שייכת. במהלך כתיבת היומן הרגישה עקורה וחווה עוני, שעבוד ודיכוי.

דפוסים חברתיים: המלחמה שללה מאניה את הסטטוס החברתי שלה. היא כתבה בלבוב, באפריל 1940, שלושה ימים לפני שנאסרו על-ידי הסובייטים כמשפחה של שבוי: "הייתי מלאה ביתרונות בחיי הקודמים בקרקוב. כל התכונות של היותי משכילה, מלומדת ועשירה, היו חסרי משמעות בלבוב הסובייטית. כמעט שנה אחרי כן כתבה: "כמה מאושרת הייתי בחיי הקודמים המשעממים כבורגנית אירופאית".

המיקום החברתי בקרקוב היה גלוי ומקובל במעגלים המשפחתיים. התיעוד של אניה הושפע מהטיולים הרבים לארצות שונות. גם כפליטה, היתה לה היכולת לראות מצבים בהווה מבעד לחוויות הקודמות שלה כתיירת. במאי '42 היא כתבה ביומנה: "לעתים אני תוהה האם אנחנו מודעים, במצב המסובך בו אנו נתונים, לאופי האקזוטי של הסביבה שלנו. אנחנו במרכז אסיה, התרבות זרה, המנהגים ואורחות החיים מעניינים. אילו סוכנות נסיעות היתה מארגנת את המסע, היינו בודאי מוקסמים מהנופים היפים, הארכיטקטורה, המנהגים והלבוש. כמה מהשכונות באוזבקיסטן מזכירות לי את הקסבה באלג'יר או טוניס... ההבדל העיקרי הוא שכאן אני הולכת לשוק לא כדי להתפעל מהשמלות המסורתיות ומתכשיטי הכסף המעניינים, אלא כדי לקנות קצת כרוב וסלק תמורת 5 רובל..."

ב-15.6.1942 אניה נזכרה ביום הנישואין של אחיה. היא כתבה: "אני לא זוכרת כמה שנים עברו מאז, אך זוכרת שלבשתי שמלה צהובה יפה שנתפרה עבורי בוינה". דוגמאות אלה ואחרות נותנות ביטוי לתרבות ששררה במעמד הגבוה של החיים בקרקוב טרום מלחמת העולם השנייה.

(המשך בעמוד הבא)

היומן מתברר שני צירי זמן: אחד נע כרונולוגית ומתעד אירועים שמתרחשים בהווה מבלי לדעת מה ילד יום. הציר השני נע אחורה בזמן, וחוזר לאירועי עבר ולרגשות האחוזים בהם. זכרון משתמש בעבר כדי להבנות את הסיפור בהווה. היומן נע קדימה כדי לתעד את חווית המלחמה, וטווח בה הדים רבים של זכרון חיי המשפחה בקרקוב. מאמר זה מתמקד בהדים אלה, הבאים לידי ביטוי בהתייחסות שיש ביומן לזהות הפולנית והקרקובאית, דפוסים חברתיים, חינוך ומקצועיות, ולזהות יהודית.

זהות פולנית וקרקובאית: הדאגה העמוקה של אניה לגורלה של פולין התבטאה בתיאור הכיבוש הסובייטי של לבוב, שהתרחש לנגד עיניה. כך כתבה אניה: "החיילים שלנו בורחים, מפזרים נשקם, הרחובות מכוסים בתיקים, מסכות גז וחגורות עם תחמושת. תותחים עוזבים עומדים בפינות רחוב, סוסים משתוללים ברחובות. קצינים פולנים בוכים... ובו זמנית שורות ארוכות של טנקים סובייטיים נכנסים לעיר. זה היה יום כיפור אמיתי". האנלוגיה, המחברת את הזהות הפולנית עם הזהות היהודית של אניה, חושפת עצב עמוק.

בדצמבר '41 אניה כתבה: "לפני כמה ימים שמעתי את גנרל סיקורסקי ברדיו. הוא דיבר בפולנית ובתום הנאום נשמע ההמנון הפולני. התחלתי לבכות. אני אוהבת את פולין, מולדתי". ב-1942 צבא אנדרס, כוח צבאי פולני במזרח, העביר משפחות של קצינים פולנים לאירן. אניה ואמא הגיעו לאזור טשקנט שבאוזבקיסטן, אחרי שהצליחו לצאת ממחנות העבודה בקזחסטן, אניה כתבה ביולי '42: "כשראיתי את השלט המורה על צבא פולין בברית המועצות, כשמעתי את כולם סביבי מדברים פולנית, התרגשתי עד דמעות".

המניע השכיח לרגשות שצפו היה השוואת מצבים בהווה עם חוויות שמחות מקרקוב טרום המלחמה. למשל, באוגוסט 1940, כמעט שנה לפרוץ המלחמה, אניה כתבה: "קרקוב, בה היה ביתי, בה הייתי מאושרת עם מוץ [כך קראה לבעלה] והילדות, מוקפת חברים, בה הייתי 'עצמי', בה מוץ היה אהוב ומכובד על-ידי כולם בעיר, פתאום הרגשתי שכל האושר של חיי הקודמים

יומן המלחמה של אנה אפשטיין (המשך)

1894. יהדותם התבטאה בעיקר בפילנטרופיה למוסדות בריאות יהודיים. יש ביומן תיאורים של ארוחת חג בערב ראש השנה וחברים יהודים רבים שמתארחים בליל שבת. כשהיו בלבוב אנה הלכה פעמיים להתייעץ עם רב.

כשהיו במחנה העבודה, כתבה אנה ביולי 41' שהיתה מאוד חלשה, עם חום גבוה ומורסות ברגליה. היא ביקשה מהאחראי שישחרר אותה מהעבודה לימים ספורים. הוא ענה שפולנים זכויות שוות כמו לאזרחים הרוסים, עליהם לעבוד עם או בלי רגל. במידה ותחליט לא לעבוד, הוא יידע שהיא היטלר, אויב האומה. אנה כתבה ביומנה: "נשמח יהודית מסכנה, עזבת את קרקוב כדי לברוח מהיטלר, ועכשיו הם משווים אותך איתו".

אנה אפשטיין לבית רובינשטיין (1894-1977)

היומן של אנה חושף רבדים של זהויות הקשורות בחייה בקרקוב – רגשות לאומיים חזקים, ערכים חינוכיים ומקצועיים, עמדות חברתיות וגישות דתיות, המהווים תרבות המושרשת עמוק באישיותה. לימים באו שורשים אלה לידי ביטוי, בין היתר, בעבודתה כסגנית אחות ראשית בבית חולים רמב"ם בחיפה.

חינוך ומקצועיות: כשייכת לאינטליגנציה, אנה העריכה רפואה מקצועית ומסורה, ותארים אקדמיים. היא השתמשה בהם לכל אורך היומן, אפילו כשהתייחסה לבני משפחה וחברים קרובים. בחווה באיגוז פגשה בדצמבר 41' חבר של בעלה וצירפה את התואר 'ד"ר' לשמו. אשתו כונתה 'גברת' ואנה ציינה שהיא עורכת דין. אני מתייחסת לדפוס תרבותי זה, כי קורא היומן היחיד שהיא תכננה - היה בעלה. אנה ציינה שהיא כותבת את היומן עבורו, כדי שידע מה הן עברו במהלך המלחמה. למרות זאת נכתב ביומן התואר הרשמי של חבר קרוב ומוכר. חמיה של אנה היה מזכיר של שופט. במאי 42' היא כתבה: "שמעתי שהשופט

יוסף אאובר מקרקוב הוא הנציג של שגרירות פולין ביושקאר-אולקה. כתבתי לו מיד בתקווה שאקבל תשובה". היא כנראה הכירה אנשים בעמדות מפתח מתוקף מעמדה החברתי.

זהות יהודית בחשיבה ובפעולה: בני המשפחה נימנו על באי בית כנסת 'טמפל'. בחלון ויטראז' בבית הכנסת מופיע שם ההורים של הסבא של אמי, פרדיננד ופלורי אפשטיין, שהרימו תרומה לבית הכנסת בשנת תרנ"ד,

רוקחים יהודים בקרקוב

מתיאש (מתתיהו) קלהורה, בנו של דוד, רוקח שמכר תרופות ברחבי קרקוב - היהודית. מות הקדושים של קלהורה, שהואשם בכתיבת טקסט חילול הקודש נגד ישו ומריה הבתולה באותיות גותיות והשאיר אותו בדוכני הכנסייה הדומיניקנית.

"אמן הצדק יתלוש את שתי שפתיו, ואז הוא יכניס את פיסת הנייר המופללת לתוך ידו הימנית וישרוף את היד יחד עם פיסת הנייר עם לפיד בוער. אחר כך לקרוע את לשונו ולזרוק אותה לאש, ולבסוף הוא צריך להוציא אותו מהעיר ולשרוף אותו חי על המוקד. צריך למלא תותח באפר שלו ולירות מתוכו- גזר הדין בוצע בקפדנות!" עוד מסופר כי היהודים קנו מהתליין, תמורת סכום עתק, את שרידי הגופה וקברו אותה בבית העלמין ברמ"א.

בנו של מתתיהו, יחיאל מיכל, נעזר על ידי ראשי הקהילה בהחזקת המרקחת של אביו ובפרנסת אמו האלמנה ואחיו היתומים. אחר כך עבר ניהול בית המרקחת שלו לאחיו נטע, שחתם עם הקהילה על הסכם לפיו התחייב לספק תרופות לחולים ולעניים ולא לעזוב את העיר.

מרק טושביצקי, שחקר את הרפואה העממית במזרח אירופה ובפולין, מתאר בספרו *A Frog Under the Tongue* את בית המרקחת כ"מוסד בעל חשיבות מכובדת במונחים של חלופות טיפול", ש"היה לא רק חנות למכירת תרופות, אלא שימש באותה מידה כנקודת ייעוץ". זה היה מקום של סדר וניקיון שעמד בניגוד למצב ירחוב היהודים' שבחוץ'.

ג'פרי מ. וייסגארד Geoffrey M Weisgard, ששורשי משפחתו מקרקוב, כתב מאמר על אנשי רפואה יהודים בקרקוב ובסביבתה, ובין היתר הוא מתאר מקצוע הרוקחות והרוקחים היהודיים בקרקוב, החל מהתקופה המודרנית המוקדמת ועד השואה והחורבן של הקהילה היהודית בעיר.

התיעוד הראשון על רוקחים יהודיים בקרקוב הוא על בני משפחת **קלהורה**, שמייסדה בקרקוב היה פרנס הקהילה, יעקב, שהגיע לקרקוב לקראת סוף המאה ה-16. נכדו של יעקב, משה, בנו של רבי ישראל שמואל קלהורה (קליפארל) היה רוקח ואיש עסקים. דוד בנו של משה, היה רוקח כאביו, אך הורשה למכור תרופות ליהודים בלבד (נפטר בשנת 1655). בנו של דוד, מתתיהו, שכונה גם "מתתיהו אפטייקר", היה דור חמישי למשפחת קלהורה, וכאבותיו אף הוא היה רוקח בקרקוב.

במאמרו מציין ג'פרי את מחקרו של **יהודה שטיין**, אף הוא איש קרקוב, שמציין כי ד"ר סלומון קלהורה הקים במחצית השנייה של המאה ה-16, בית מרקחת ראשון בקזימייז'. גם צאצאיו של סלומון עסקו ברוקחות - דוד נכדו סלומון, נטע בנו של דוד אחיו של מתתיהו, ומיכאל נכדו של דוד.

פרופ' **מאיר בלאבאן** בספרו "תולדות היהודים בקראקוב ובקאז'ימייז': 1304-1868" כותב כי ב-14 בדצמבר 1663 הוצא להורג בכיכר השוק המרכזית בקרקוב רופא יהודי,

היהודים בספורט בקרקוב

תחילתה של הפעילות הספורטיבית המודרנית בקרקוב היתה קשורה קשר אמיץ בתחיית תנועת הספורט בעולם הנאור במאה ה-19 ובחזירתו של "חיידק הספורט" לעיר בשלהי המאה. תנועת הספורט, שקמה אחר מאות שנות תרדמה, החלה להתרחב ממחצית המאה ה-19, בעיקר במערב ובמרכז אירופה.

להתרחבות זו תרם מגוון של גורמים, אך בעיקר, כוחה המושך של הפעילות הספורטיבית כשלעצמה – התענוג, הפורקן והסיפוק שהעוסקים בספורט מצאו באמון גופני ובמשחק. דרך הטבע, נתלווה לתופעה זו גם מומנט של חיקוי ושל אופנה, כי לא מעטים מהנגועים ב"חיידק הספורט" היו ידועים ומוכרים בחברה.

המומנט הלאומי, שהיה מניע נכבד להתארגנותן של מסגרות ספורט רבות במרכז אירופה ובמרכז-מזרח אירופה במחצית השנייה של המאה ה-19, השפיע גם, בצורה לא פחות נכבדה, במגזר היהודי בתחילת המאה ה-20. את הדחף להקמת ארגוני ספורט יהודיים נתנה התנועה הציונית, ובפרט קריאתו של מקס נורדאו "ליצור שוב... יהדות של שרידים". קריאה זו, וכן קריאתו של הרצל להפוך "אברכים יהודיים ליהודים צעירים", ביטאו את ההכרה העמוקה בצורך הדחוף בהתחדשות הפיסית של היהודים – הכרה, שהתגבשה גם בהשפעת הפוגרומים ברוסיה. יתרה מזו, קריאות אלו הצביעו על חשיבותו של ההיבט הגופני להגשמת רעיון התחייה הלאומית של העם היהודי. עתה החלו יותר ויותר יהודים להבין, כי נחוץ שנוי רדיקאלי בגישה היהודית המסורתית לפיתוח הגוף ולספורט. במקביל – גם הבינו, מה רב היה חלקו של החינוך היהודי המסורתי בהיווצרותו של האב-טיפוס של היהודי החלש גופנית והחושש.

באותה תקופה, חלו בעולם המודרני התפתחויות רבות-משמעות בזירת הספורט: משעה שקרם רעיונו של פיאר דה קוברטן להחיות את האולימפיאדה היווניות עור וגידים (כשבשנת 1896 נערכה האולימפיאדה המודרנית הראשונה באתונה) – התעצם גם ההיבט הייצוגי של הספורט. מעתה גברה והלכה "פעילותם" הסבילה של הצופים באירועי הספורט – "פעילות", שגם היא, בדומה לפעילות הספורטיבית, מעוגנת בצורכו הטבעי של האדם – כי מופעי הספורט סיפקו את צורכם

שחקני קבוצת כדורגל יוטצ'נקה קרקוב

שחקניות קבוצת אטלטיקה קלה, מכבי קרקוב

בשעשועים, בידור משותף, "פורקן היצרים" וגם בטקס הפולחני. יתרה מזו, בקהל הצופים, שגדל והלך מאירוע לאירוע, הופיעו יותר ויותר אישים חשובים, ואף מן החשובים בציבור ובמדינה; גם הם נמשכו למופעים השונים, מתוך עניין או מטעמי אופנה. כמובן, כל ההתפתחויות האלו העלו את חשיבותו ואת השפעתו של הספורט הן מההיבט האינדיווידואלי והן מהבחינה הקבוצתית-מסגרתית, הן בתחום החינוכי-החברתי, והן במישור הלאומי ואפילו הפוליטי.

הפעילות הספורטיבית בקרקוב

הפעילות הספורטיבית המאורגנת החלה בקרקוב עם הקמתה של אגודת ההתעמלות הפולנית "סוקול" ("ב"ז" בפולנית) עוד בתחילת העשור האחרון של המאה ה-19. במסגרת זו התארגנו מספר אנשי האינטליגנציה, שעד אז עסקו בהתעמלות ובספורט באופן אינדיבידואלי, וזאת למרות שרוב רובו של הציבור בעיר התייחס לספורט כאל משהו "המנותק מענייני הציבור", משהו העשוי "בטעם רע". בשנים אלו, ואף קודם לכן, היתה בעיר פעילות מאורגנת למחצה של קבוצות תלמידי בתי-הספר התיכוניים ושל סטודנטים באוניברסיטה. פעילות זו התבטאה בעיקר במשחק בכדורגל, שהיה על-פי-רוב עשוי סמרטוטים, והיתה קיימת למרות עמדתם השלישית של בתי-הספר, שראו בספורט "פרי האסור" על תלמידיהם. בין העוסקים בהתעמלות ובספורט במסגרות אלה, ובכלל זה "סוקול", היו גם יהודים.

תנופתה והתרחבותה של הפעילות הספורטיבית בעיר קשורה אורגנית בהקמתו של "פארק הספורט" (1891). בפארק זה שיחקו כדורגל והתאמנו אלפי צעירים, וביניהם גם יהודים. הם שיחקו שם בתנאים משונים קצת במושגים של ימינו, ובצורה שלעתים הצחיקה אפילו את הצופים של אז: המגרשים היו בצורת אליפסה בקוטר עד 45 מטרים, השערים היו בגובה מעל 3 מטרים וברוחב 2.5 או 4 מטרים; כמובן, לא היו בעיטות קרן, ובעת ההגנה על השער היו המגינים ממש חוסמים אותו בגופם, ואף תולים את עצמם על הקורה; יתר על כן, המשחקים התנהלו על פי כללים מאולתרים, שהסכימו עליהם שתי הקבוצות לפני המשחק, וכך היה גם לפני המשחקים ה"גדולים".

(המשך בעמוד הבא)

היהודים בספורט בקרקוב (המשך)

אמנם אגודת "סוקול" וכן מועדון הספורט הפולני "קרקוביה", הראשון ממועדוני הספורט בקרקוב (1906), קיבלו לשורותיהם מספר צעירים יהודים, אך בדרך כלל, לא ראו הפולנים בעין יפה את הצטרפותם של יהודים לארגוניהם; מועדון "וויסלה" (1907), למשל, כלל לא קיבל יהודים.

בנסיבות אלו ובהשפעת רוח הזמן, ובפרט בשל הסיסמה "יהדות השרירים", החלו לשאוף מספר צעירים יהודים בעיר להקמת מסגרות ארגוניות משלהם, ובשנת 1909 נוסד ראשון ארגוני הספורט היהודיים בעיר, מועדון יהודי לספורט "מכבי". ארגון זה היה בעל שאיפות לאומיות-ציוניות, ובפרט, השאיפה להתחדשות הגופנית של המוני הצעירים היהודים בעיר. למרות הקשיים הרבים ולמרות התיחסותו השלילית של רוב רובו של הציבור היהודי בקרקוב, התרחבה "מכבי" ועם הזמן התפתחה לארגון ספורט גדול ממדים, אף בקנה מידה בין-לאומי. היא הקימה מגוון שלם של ענפי-ספורט, ונתברכה במספר ניכר יחסית של ספורטאים וספורטאיות ברמה ארצית. אך, בעיקר, הפכה "מכבי" למוסד חינוכי מיוחד במינו וגרמה לשינוי רדיקאלי ברחוב היהודי בעיר – לרגנרציה הפיסית והנפשית של צעירים רבים; דוגמתה והצלחותיה השפיעו גם על הקמת ארגוני ספורט יהודיים נוספים בקרקוב ובפולין כולה.

מספר שנים לאחר ייסודה של "מכבי" הוקמה בקרקוב אגודת ספורט בשם "יוטצ'נקה" ("כוכב הבוקר" בפולנית). חבריה של אגודה זו היו יהודים, בעיקר מתבוללים או אדישים מהבחינה הלאומית (ולכן לא נכללה המלה "יהודית" בשם האגודה), ומשנת 1925, בעיקר סוציאליסטים מ"הבונד". "יוטצ'נקה", שהיתה השניה בגודלה בין ארגוני הספורט היהודיים בעיר, התפלגה לקראת סוף שנות העשרים וחדלה להתקיים. כמעט מן ההתחלה התפתחה יריבות בין יוטצ'נקה ובין "מכבי", בעיקר בשל האוריינטציה האידיאולוגית השונה, יריבות שדמתה, לפי ד"ר מיאלך (הפולני), ל"מלחמת קודש".

בשנים אלו פעלה גם בקרקוב "האגודה היהודית להתעמלות" ("ז'ו.ט.ג."). נוסדה בתחילת העשור השני של המאה ה-20, היוותה מרכז לאימוני התעמלות של לא-מעטים מיהודי העיר, נוער, צעירים ומבוגרים. רבים מחבריה היו פעילים גם ב"מכבי". תחילה נעשו האימונים במרתף הבניין ששכן בו ה"קהל" (ועד הקהילה היהודית) ברח' קרקובסקה 41; מאוחר יותר, במחצית הראשונה של שנות ה-30, כ-20 שנה לאחר ייסודה של האגודה, הוקם בנין מיוחד, עם אולמות מרווחים וציוד התעמלות מודרני, ברח' סקאבינסקה בוצ'נה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה נוסדו בעיר ארגוני-ספורט יהודיים נוספים, כגון: "דרור" (של מפלגת "פועלי ציון", "בר-כוכבא", "הגיבור", "יהודה" (בראשותו של זיסר), "גבורה", "הכדור", וכן ארגון-ספורט של הפועלים היהודיים "סיילה" ("הכוח" בפולנית) בראשותו של ד"ר הורנונג. לארגון זה לא היה מגרש משלו, אך היה לו משרד-מועדון ברובע היהודי בעיר. "סיילה" השתייכה לצמרת העיר בטניס השולחן (פינג פונג), ומנהיגיה היו יוזמי "האיגוד לפינג-פונג" בפולין ושל התקנון הראשון לענף ספורט זה.

קבוצת כדורמים מכבי קרקוב

בין הספורטאים היהודים שבעיר היו גם כאלה שהצטרפו ל"קרקוביה" הפולנית, מקצתם עוד לפני ייסודם של ארגוני הספורט היהודיים בעיר, ומקצתם לאחר מכן. אחדים מהם רכשו לעצמם שם והוקרה לא רק ב"קרקוביה", אלא בכל פולין. ד"ר י. לוטסגרטן, למשל, זכה במוניטין כמחנך, עסקן ואמרגן מצטיין וכן כשוער כדורגל. ב"קרקוביה הגדולה" שיחקו שני כדורגלנים יהודים מפורסמים, גינטל ושפרלינג. לודביק גינטל אחת הדמויות המעניינות ביותר בכדורגל הפולני. גם ליאון שפרלינג היה בעל "אישיות כדורגלנית גדולה".

ב"קרקוביה" פעלו עוד מספר יהודים, מהם התבלטו בעיקר הכדורגלנים מ. שניידר (שופט כדורגל לעתיד), ולאחר מכן, כהנא וגרינברג, אשר הופיעו 158 פעמים במדי "קרקוביה". בנוסף על אלה התבלטו: ד"ר א. ליבלינג, אחד מטובי שחקני-הטניס בפולין בשנות ה-20; רוטוויין, שהצטיין במרוצי אופניים; טרודה דוידוביץ', שאחרי מלחמת העולם השנייה הופיעה במסגרת קבוצת "קרקוביה" ושברה את שיאי פולין בשחייה ב-100 ו-400 מטר סגנון חופשי (במחצית השנייה של שנות ה-30 היא היתה שיאנית פולין בכמה מקצועות שחייה, ואז הופיעה בצבעי "מכבי" ביאלסקו).

מנופה של קרקוב לא נעדרו גם מספר שופטי כדורגל יהודים, שניים מהם זכו בפרסום רב: ד"ר י. לוטסגרטן, שניהל כ-800 משחקים והיה בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה אחד הטובים בפולין, וד"ר מקס שניידר, שהיה שופט כדורגל בין-לאומי, ולאחר מלחמת העולם השנייה "השופט הטוב ביותר בפולין". שופט כדורגל היה גם ק. זיידנר.

לספורטאים ולעסקני ספורט בעיר היה מקום קבוע לפגישותיהם. היה זה בית-קפה של ביזאנץ במרכז של העיר. בבית-קפה זה ישבו חבריהם של ארגוני ספורט השונים על יד שולחנות קבועים. אמצעי תקשורת אחר, וכן אמצעי דחיפה נוסף לפיתוח הספורט היהודי בפולין, היה שבועון-ספורט יהודי בפולנית "טיגודניק ספורטובי". שבועון-ספורט זה, שיצא לאור בקרקוב בשנים 1921-1926 בעריכת מייסדו ד"ר ה. לזר, היה "נובו" (דבר חדש) בעולם היהודי, בין הראשונים בפולין וכן בין הטובים לא רק בפולין, אלא גם באירופה המרכזית. ידיעות ספורט הופיעו גם במדור מיוחד לספורט (שבעריכתו של ד"ר ה. לזר) של העיתון היהודי-ציוני בשפה הפולנית "נובי דז'ניניק".

”תרבות הסתדרות עברית לחינוך ותרבות”

”תרבות” הייתה רשת של בתי ספר עבריים, ציונים, חילונים (אך לא אנטי-דתיים) שפעלה במזרח אירופה בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. בתי הספר שילבו לימודים עבריים וכלליים, הומניים וריאליים, והתפיסה הייתה שיש לשים את התלמיד במרכז, להתחשב בצרכיו ובשלבי התפתחותו תוך כדי פיתוח היצירתיות וההתקרבות לטבע.

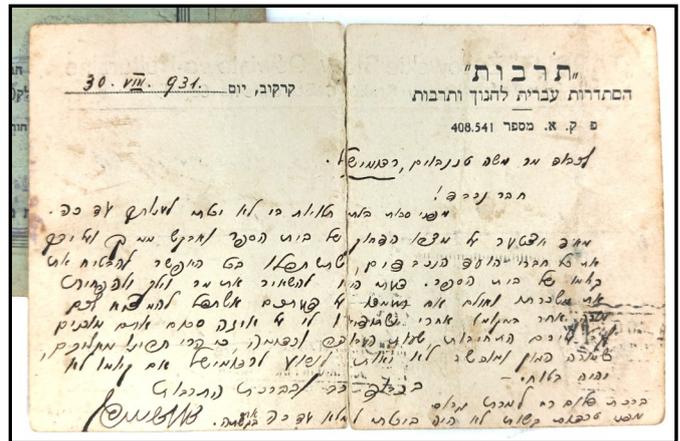
הרשת הפעילה גני ילדים, בתי ספר עממיים, גימנסיות, בתי מדרש למורים, קורסים פדגוגיים, שיעורי ערב למבוגרים, ספריות השאלה והוצאה לאור ספרי לימוד ועיתונים.

”תרבות” סבלה מבעיות כלכליות חמורות. המימון העיקרי הגיע משכר הלימוד ששילמו ההורים (שחלקו במימון בתי-הספר עמד על 70%). התמיכה מהממשלה הייתה זניחה, אם בכלל. הניסיון להשיג מעט מתקציב הקהילה המקומית הביא לסכסוכים בין רשתות החינוך השונות, שנלחמו על חלוקת התקציבים הקהילתיים. בנוסף, הפערים האידאולוגיים בין ”תרבות” לבין

הקהילה (חילוניות, ציונות, עברית...) המעיטו את סיכוייה לקבל נתח משמעותי מתקציבי הקהילה.

בית המכירות ”כנען” הציע למכירה גלויה שנכתבה ב-30 באוגוסט 1931 על ידי מנהל המשרד המחוזי של בית הספר ”תרבות. הסתדרות עברית לחינוך ותרבות” ברחוב סטרובישלנה 68/3 בקרקוב אל מר משה טננבוים מרדושמיל. וכך נכתב בגלויה:

”מפאת סיבות בלתי תלויות בי לא יכולתי לענותך עד כה. מאד מצטער על מצבו הדחוק של בית הספר ואבקש ממך ועל ידך את כל חברי הוועד הנכבדים שתשתדלו בכל האפשר להבטיח את קיומו של בית הספר. דעתי היא להשאיר את מר וולך ולהפחית את משכורתו, ואולם אם תעמדו על דעתכם נמציא לכם מורה אחר במקומו אחרי שתודיעו לי על איזה סכום אתם מוכנים לקבל עליכם התחייבות, שעות העבודה וכדומה, כי הרי תבינו מאליכם שמורה הגון ומוכשר לא יאות לנסוע לרדומישל אם קיומו לא יהיה בטוח.

סכסוך בין התאטרון היהודי בקרקוב ל”שומרי שבת”

מבלים בקברטים המקומיים ובבתי קפה יוקרתיים גם בשבת וחג.

ועוד, שחקני ”מכבי” קרקוב משחקים בשבת, אף שזה למען הספורט וההנאה ולא לצרכי פרנסה; הרבנים הנופשים במקומות המרפא מאזינים ונהנים מנגינות התזמורות במקום, ואילו תושבי קרקוב אינם יכולים לבלות, אף שהם יכולים לרכוש כרטיסים למופעים במהלך השבוע ולא לחלל את החג והשבת.

בית הדין הרבני קיבל את טענות התובעים אך השחקנים החליטו לפנות אל ראש הקהילה היהודית, ד”ר רפאל לנדאו, וביקשו את התערבותו במחלוקת. האחרון פסק שהשחקנים יכולים להמשיך לשחק, וכך היה.

והחלה מהומה. הגבאים של חברת ”שומרי שבת” החליטו לתבוע את את מנהל התאטרון והשחקנים לדין תורה בפני ראש בית הדין, הרב משה בלייכר.

הרב בלייכר ביקש לוודא שאכן האמנים מנגנים בשבת בפרסיה. האחרונים הסבירו לרב שגם בעיירה הקטנה ביותר בפולין מתקיימות הצגות בתאטרון היידי בשבת, ואילו בקרקוב קבוצת האמנים, המונה 16 שחקנים, נדרשת שלא לשחק והרבנות נטפלת אליהם. כתוצאה מאיסור זה רעבים השחקנים, בעוד שהעסקנים הרבים ועסקני הקהילה

בעיתון היידי ”די אידישע שטימע” (=הקול היהודי) מפרסם ”נייער מורגן” (=בוקר חדש) מחודש יוני 1932 מתפרסמת כתבה על תקרית חמורה שהתרחשה בערב חג השבועות. מתברר כי עד לאותה עת לא נהג התאטרון היהודי להציג בשבת ובחג ועתה החליט מנהל התאטרון, ב. יעקובוביץ, להעלות הצגות גם בשבת ובימי חג. ההכנות לכך בוצעו ובעיתון התפרסם כי ביום שישי בערב תועלה ההצגת בכורה של המחזה ”אנקל מוזיקאנט” מאת שלום אש.

העולם החסידי נרעש מחילול השבת,

די-תורה צווישן קראקאווער שומרי-שבת
און אידישע ארטיסטן

למה לא מרדנו? השופט משה בייסקי

שופט בית המשפט העליון, **משה בייסקי**, היה אסיר במחנה פלשוב וניצל בהיותו ב"רשימת שינדלר". בשנת 1961 הוא העיד במשפט נגד אדולף אייכמן, ובין היתר העיד על תליית נער במחנה.

היועץ המשפטי והתובע במשפט, גדעון האוזנר, שאל את בייסקי: "עומדים 15,000 איש, מולם עשרות ומאות שוטרים. מדוע לא מרדתם?" העד הבהיר שאין לדעתו תשובה אחת ויחידה על שאלה זו, והוא אף אינו סבור שמישהו יצליח לגלות כיום את כל הסיבות לכך, לנוכח העובדה שתנאי אותה תקופה אינם ניתנים עוד לתיאור מלא כיום. עם זאת, העד מנה סיבות אחדות, כגון: מצבם של היהודים לאחר שנות תלעות, פחד האימים, העדר מקום בריחה והתקווה כי ינצלו למרות הכל.

"אין יותר מקום היום - גם אצלי - לתאר את רגש הפחד ההוא שגם אצלי אינו קיים עוד. זה היה פחד-אימים. עצם ההסתכלות על תליית הנער לא הותירה עוד יכולת תגובה, ואם כבר - לאן ללכת? היינו לבושים בגדים צבועים בפסים צהובים ועל ראשינו העבירו פס של 4 סנטימטר בתגלחת. אפילו אם היינו מצליחים בידים ריקות לצאת את המחנה: לאן? ומה אפשר היה לעשות? בשנת 1943 טרם ידענו גם מה עלה בגורל משפחותינו ולהיכן נשלחו".

העד ציין כי לו אישית היו הזדמנויות לברוח כאשר עבד מחוץ למחנה. פעמיים הגיעו אליו שליחי התנועה החלוצית, נפגשו עמו על יד שער המחנה ומסרו לו על האפשרות להבריח מספר אנשים לסלובקיה. אולם, ציין, אין זה פשוט לברוח כאשר מצויים בקבוצה בת עשרות חברים, וביניהם קרובים, וכאשר יודעים שעקב בריחה כזאת תומת בו ביום כל הקבוצה.

ועוד השיב העד בייסקי: "אני חושב שאין את הדבר הזה לתאר. לתת תשובה. אין תשובה אחת. אני יכול להגיד מה היה המצב הכללי, מזה אולי תבינו. וקשה ודאי להבין למי שלא היה שם. בסופו של דבר זה היה מחצית 1943. כבר הייתה שנת המלחמה השלישית. זה לא התחיל בזה. התחיל במשהו אחר. האנשים היו כבר, היהדות כולה הייתה מדוכאת ממה שעבר עליה 3 שנים. זה דבר אחד. ודבר שני - הייתה בכל זאת תקווה. הנה עובדים אנשים עבודת פרך, הם כביכול זקוקים לעבודה. שמא, יתכן... היה ברור באותו רגע שאם ייעשה משהו הקטן ביותר, הרי עומדים אנשים וכוחות רבים.

דבר נוסף, האמונה בכל זאת המלחמה פעם בכל זאת תסיים, וכאן, שמא בכל זאת נסכן 15,000 איש. אפשר לשלואל דבר אחר: ואם כבר - לאן ללכת? אצלנו היה מחנה פולני. היו 1000 פולנים שנורו מידי פעם לא ביחס טוב יותר. להם היה מאה מטר מחוץ למחנה מקום, בית שלהם. אינני זוכר מקרה בריחה של פולנים. לאן מישהו מהיהודים יוכל ללכת?

בעיתון "הארץ" מ-2 במאי 1961 מתפרסמת הכתבה כתבה שכותרתה "**טרף לכלבי מפקד המחנה**" ותוכנה: "ד"ר בייסקי הזכיר גם את בית הסוהר הנורא שהיה במחנה ואשר רק מעטים היו שיצאו ממנו חיים. ביניהם עורך הדין התל אביבי נתן שטרן ואחיו יצחק. יהודי שהיה כלוא שם ב"אשמת החזקת ניירות אריים הובא

למפקד אשר שיסה בו את שני כליו, והם טרפוהו חיים, לבסוף עוד ירה בו הרוצח.

זעזוע עמוק החדיר את יושבי אולם בית המשפט כאשר תאר ד"ר בייסקי את רוע גורלם של נשי המחנה, יהודיות ופולניות, שהועסקו בעבודת הפרך של הובלת אבנים מהמחצבה לשטח המחנה. הנשים נרתמו לחבלים ומשכו את הקרוניות עמוסות האבנים לאורך כמה קילומטרים במעלה תלול למדי, במשך 12 שעות. הן גררו עצמן ואת הקרונות בכל מזג אוויר, ובנעלי העץ שלהן היו מתחלקות על פי השלג. לילות שלמים היו כושלותת וסחובות את הקרוניות. כאשר עברו העובדים ליד מפקד המחנה, בדרך לעבודתם, היה יורה בהם להנאתו, מבעל לחלון ביתו המפואר.

בתחילת חודש מאי 1944 נערך לכל יושבי המחנה "מפקד בריאות" שתי רבבות העצורים נצטוו כולם להתמשט לגמרי. הגברים, הנשים והילדים. הם עברו לפני שולחנו של "רופא" ה-ס.ס. ד"ר בלנקה, אשר תוך שנייה היה פוקד מי יפנה שמאלה ומי ימינה, וכך חרץ גורלם לחיים או למוות.

אלה שנדונו למוות הועמדו לאחר שבוע על רכבת שהוכנסה למחנה, ובאותו יום נשלחו ממנו גם 280 הילדים ששהו בו. כאשר חשו הורי הילדים בגורליות הרגע פתחו בזעקות, אולם עד מהרה נשמעה היטב דריכת מכונות היריה. הילדים הורדו לרכבת המוות לקול שירי ערש אשר הושמעו דרך רמקולים.

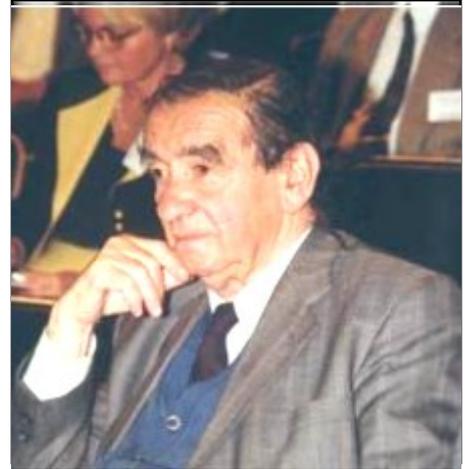
ד"ר בייסקי הועבר, באוקטובר 1944, למחנה גרוס רוזן שבשלזיה, בקרונות משא צפופים, שהכילו 130 איש כל אחד. לאחר שלושה ימי נסיעה, בהיותם מצוידים ב"תפריט" המחנה ליום אחד, הגיעו לגרוס רוזן, ולתדהמתם ראו את העשן המתמר של המשרפות. באותו ערב הצטוו להתפשט והוכנסו כולם, כאלף אנשי המשלוח, למקום שעליו נפרש ברזנט. רק בצהרי יום המחרת קיבל את בגדיו. היה זה אות שהוא נבחר לעבודה ולא ישלח למשרפות.

לבסוף נכלל בייסקי ב"רשימת שינדלר", הועבר לצ'כיה, לברינליץ ושחרר על ידי הרוסים. העד אמר כי רבו במחנה פלשוב ביקוריהם של נאצים רמי מעלה, כגון המושל הכללי של פולין, פראנק. ימי ביקורם אלה היו תמיד "ימי דיין" ליושבי המחנה.

רפאל פליקס שרף

רפאל פליקס (פלק) שרף נולד בקרקוב ב-18 ביוני 1914 למשפחה יהודית מבוססת, וסיים את לימודיו בגימנסיה העברית ברחוב בז'וזובה. עם סיום לימודיו בגימנסיה למד משפטים באוניברסיטה היגלונית ולאחר כך עבד כעיתונאי ופרסם מאמרים חברתיים ופוליטיים בעיתונות הציונית.

ב-1938 נסע לאנגליה, ומדינה זו הייתה לו לבית. הוא עבד ככתב בלונדון ב"נובי דז'ניק" של קרקוב ולמד כלכלה בבית הספר לכלכלה של לונדון. במלחמת העולם השנייה שרת בחיל הרגלים של הצבא הבריטי ולאחר מכן שרת במודיעין הבריטי. תקופה מסוימת עבד אצל איגנצי שוורצברט, אחד משני הנציגים היהודים של ממשלת פולין הגולה בלונדון. הוא היה עד להגעת המברק מהמחתרת הפולנית על מחנות ההשמדה. בתום המלחמה חקר את השבויים הגרמנים בנורבגיה.

פליקס שרף הוא היה אחד מאותם יהודים פולנים שעבורם הפולניות והיהדות היו שלובים זה בזה בהרמוניה. מעולם לא נפרד מקרקוב האהובה ומהשירה הפולנית, שהיה מומחה לה ואוהב. הוא טיפח את החברות שלו עם סופרים, אמנים ומדענים, ניהל איתם התכתבות ערה, ובביקוריו המרובים - בעיקר בקרקוב - פגש אותם תמיד. ב-18 השנים האחרונות לחייו הארוכים, כתב ודיבר על החיים היהודיים בקרקוב שלפני המלחמה. במידה רבה אנו חייבים לו את נוכחותו בשיח החברתי של ההיסטוריה של יהודי פולין. הוא זה שכתב על ייחודו של קז'ימייז' (בתקופה שבה הוזנח ונשכח), שאותו ראה גם בשמות רחובות מצטלבים - רחוב מייזלסה עם רחוב קורפוס קריסטי ורחוב סבסטיאנה עם רחוב ברק יוסלביצה. הוא כתב על "קרקוב היהודית היפה", רק הוא יכול היה לומר: "אם זה היה כל כך רע, למה זה היה כל כך טוב?" והוא זה שאמר ש"אנטישמיות היא מחלה נוצרית שממנה מתים יהודים ספרו"מה לי ולך פולין... חיבורים ללא דעות קדומות" היה והינו עבור רבים מקור הידע החשוב ביותר על התקופה שקדמה למלחמה.

שרף היה מייסד שותף של "The Jewish Quarterly" ומייסדי המכון לענייני פולין-יהודים באוקספורד, יסד את המרכז לתרבות יהודית בקרקוב והיה סגן נשיא ותיק של האגודה הבינלאומית יאנוש קורצ'אק.

רחוב מייזלסה על שם מי?

אך חזר לעיר שנה מאוחר יותר ונשאר בה עד יום מותו ב-1870.

בהלווייתו של הרב מייזלס השתתפו למעלה מ-40,000 מלווים.

העירייה להקים בניין על בית העלמין העתיק בקרקוב. שנה לאחר מכן, במהלך של "מרד קרקוב" (שהיה נסיון של מורדים פולנים נגד התלות של בעיר החופשית קרקוב במעצמות שחלקו את פולין), נבחר הרב מייזלס כסנטור בגליציה ולפרלמנט האוסטרי. בשל קשריו הטובים בפרלמנט ואצל האצילים הפולנים, הוא פעל רבות על מנת לפדות בחורים יהודים משרות בצבא פולין. בשנת 1857 התמנה לרבה של ורשה בתמיכת הזרם החסידי, וזאת מאחר שלא נחשב ל"מנגד".

הרב מייזלס שכאמור היה פטריוט פולני תמך, והאמין שרק שיתוף פעולה בין יהודי פולין לתושבי פולין האחרים תוביל לעצמאות הפולנית, ותרם נשק שקנה בהיותו עשיר למורדים.

בשנת 1861, אחרי המרד, נעצר על ידי השלטון הרוסי וגורש מוורשה,

רחוב מייזלסה בקרקוב ניתן על שמו של הרב דב בער מייזלס (1798-1870) שהיה הרב הראשי של קרקוב ואחר כך רבה הראשי של ורשה. היה יזם, פוליטיקאי, תומך בהענקת זכויות אזרח מלאות ליהודים ופטריוט שתמך מאוד בשחרור הלאומי הפולני שאיפות. הרחוב נקרא על שם הרב מייזלס מאז 1912.

הרב דב בער מייזלס (המכונה מהרד"ס) גר בילדותו בקמיניץ פולוסקי, ולאחר נישואיו יסד את הבנק "מייזלס את הורוביץ", והיה שותף בו. הרב תמך בעצמאות הפולנית ותרם נשק למורדים הפולנים במרד נובמבר 1830 נגד האימפריה הרוסית.

בשנת 1832 מונה מייזלס לרבה של קרקוב כשהתמודד מול הרב שאול לנדא, כשרוב יהודי קרקוב ורבני פולין תמכו ברב מייזלס. בשנת 1845 פעל לביטול תוכנית של

